

BOJAN MUNJIN

AVANGARDA UMIRE NEMOĆNA

58. BITEF

BEOGRADSKI INTERNACIONALNI TEATARSKI FESTIVAL

Kazališni festivali uvijek su bili između ostalog i pokazna vježba za analizu toga što se aktualno s teatrom događa, kakvo je stanje duhova oko njega i u kojem smjeru će se teatar u kretati. Jedan takav međunarodni festival je i Bitef, koji je u 58. izdanju održan u Beogradu (25. rujna – 4. listopada 2024.), nakon mnogih godina njegovih avangardnih uzbuđenja, počesto i glamura, razočaranja i ponovnih aktivističkih pokušaja. Prema onome kakve smo predstave posljednjih nekoliko sezona do danas na tome festivalu gledali, možemo ponešto zaključiti ne samo o njegovim estetskim dometima nego i o nekoj vrsti ideološke borbe koja se vodi na marginama današnje kulture i umjetnosti. Potrebno je ipak vratiti se otprilike četiri godine unatrag, na početak onoga što se s

mnogo straha zvalo – korona. Tada je zbog tog virusa cijeli svijet stao i nekoliko stvari u vezi s kazališnom budućnošću izgovoreno je javno: prvo, dugotrajna zabrana održavanja teatarskih predstava zbog pandemije bit će za kazalište strašan udarac, ali ono će ipak nekako preživjeti. Drugo, tada se podosta s pravom govorilo da *više ništa neće biti isto* te se smatralo, opet s pravom, da nećemo više moći računati na velike ansambl-predstave nego uglavnom na manje izvedbe od troje-četvero glumaca na pozornici. To je zapravo značilo, nakon planetarne traume koja nam je izmijenila život, da više nećemo moći odlaziti u teatar *kao da se ništa nije dogodilo*. Preozbiljna vremena uvukla su nam se u kosti, a teatar je prestao biti intelektualno relaksirano mjesto, i u gledalištu i na pozor-

> Carolina Bianchi: *Trilogija Snaga kučke- I poglavlje: Nevjesta i Laku noć, Pepeljugo* foto: Christophe Raynaud de Lage

nici. Predstave su postale pomalo gorke i komorne.

Tako se i Bitez te prve godine pandemije 2020. nije ni održao, nego je upriličio neku vrstu scenskog sastanka ispred Bitez teatra, s obećanjem da ćemo se vidjeti u neka bolja vremena, možda za godinu dana... Ali na pustoj ledini praznih gledališta, kad se korona malo povukla, odjednom se shvatilo da više nema ni tog novca kojega je za financiranje kazališta prije bilo. Počele su se ubrzano u teatrima raditi koprodukcije, dijagonalnim udruživanjem kazališta preko cijele Europe, da bi se organizacijski i financijski mogle pokrpati novonastale rupe i da bi se moglo živjeti dalje,

ako je ikako moguće. Takva praksa udruživanja traje i danas, pa tako i na ovogodišnjem Bitefu; od deset ponuđenih predstava, sedam ih je bilo koprodukcijskih.

U međuvremenu, negdje duboko u sjeni naših patnji s pandemijom, rasle su tiho u mraku otrovne gljive današnjega problematičnog svijeta: do grla onečišćen okoliš, transhumana tehnologija koja nas je sve zarobila, izluđujući ratovi i umjetna inteligencija koja sve može bolje od čovjeka. Svijet se međutim nije ujedinio u borbi protiv planetarnih opasnosti, nego se – to je danas više nego očito – raspao, između ostaloga i na neprijateljske tabore. Odjednom smo se

> *Antigona u Amazonu*, koncept i režija: Milo Rau foto: Kurt van der Elst

okrenuli jedni protiv drugih, a ne jedni za druge. Jedan tabor pokrivaio je dio svijeta ultimativne modernosti, onaj drugi dio zauzeli su ljudi koji su sami sebe ponosno nazvali tradicionalistima ili konzervativcima, a mostovi između jednih i drugih gotovo da su prestali postojati. Antivakseri, ljubitelji Donalda Trumpe, antiglobalisti, religiozni aktivisti, kao i zagovaratelji lakih nota u kulturi ili bulevara u teatru, počeli su se doživljavati kao ljudi ometeni u razvoju ili pak politički protivnici prvog reda, dok su borci za ljudska prava, zeleni, politički korektni i *queer* aktivisti odjednom postali ljudi s naše strane rijeke. Zašto se to dogodilo, bila bi tema za dublju antropološku analizu, ali trenutno

činjenica jest da taj škrgut zuba u politici i javnom životu uopće, kao i njegov eho, osjećamo danas i u teatru.

Na primjeru nekoliko posljednjih godina Bitefa, kao i njegova ovogodišnjeg izdanja, nešto od tog splina 'zaoštavanja situacije' mogli smo vidjeti i na predstavama toga festivala „novih kazališnih tendencija“, kako se Bitef još službeno zove. Prije svega, danas je Bitef prestao biti teatarski osvajač novoga, avangardni 'centar svijeta' s pokrićem ili bez njega, kao što više nije prpošan i glamurozan kao nekad. On se jako uozbiljio i postao nekako mrk, s uvjerenjem da se njegovim repertoarnim izborima ništa ne smije pri-

> *Seksualno obrazovanje II: Borba* (Nova Pošta - Slovensko mladinsko gledališče, Maska Ljubljana i Mesto žensk, Ljubljana) redateljica: Tjaša Crnigoj foto: Nada Žgank

govoriti i s prigušenim pokličem *ili si za nas ili protiv nas*, nalikujući više na političku tribinu nego na scenski ludizam. Ono što je on zapravo cijelo vrijeme želio pokazati, i to se jasno vidjelo i ove godine, bilo je neprestano isticanje značke ideološke ispravnosti na lijevoj obali rijeke, bez obzira na to je li neki društveni problem na pozornici baš toga trenutka bio u središtu javnog interesa ili nije. Tako se Bitef proteklih sezona, baš kao i ove jeseni, bavio raznim političkim

pitanjima, od zaštite okoliša, preko seksualnih sloboda, do radničkih prava, ali sve su to bile 'alibi' teme, bez stvarne aktualnosti, pravog razloga i autentične strasti. Bitef je prestao slijediti neobuzdanu estetsku viziju da bude „krik s krovova“, a nije imao ni onu vrstu umjetničke snage da na pozornici udari takvu pljusku životu da bismo mu povjerovali. Bitef se posljednjih godina pretvorio u neku vrstu 'nemoćne avangarde', iako je radikalnih vizija i orijaške umjetničke snage, čak

i u najgorim vremenima, uvijek bilo. Sjetimo se ruske avangarde početkom 20. stoljeća, koja je većinom završila u Staljinovim logorima, ili ritualnog kazališta Trećega svijeta, kojim se bavio i Peter Brook i mnogi drugi. Napokon, sjetimo se Eurokaza u Zagrebu koji je prilično uspješno, uz sve diskusije za i protiv, njegovao takvu potragu za autentičnim. Ono što je Bitefu preostalo danas jest ta već mnogo puta rabljena partijska knjižica lijevog aktivizma; nju još jedino pokazuje svijetu jer nema ništa drugo.

Zato prave atmosfere na ovogodišnjem Bitefu zapravo i nije bilo. Na početku njegove 58. sezone, na kojoj se obilježavala stogodišnjica rođenja njegove osnivačice, slavne Mire Trailović i deset godina od smrti dugogodišnjega izbornika Bitefa, Jovana Ćirilova, u Beogradu nigdje nije bilo plakata koji najavljuju festival, niti je bilo gužve u *press* centru kao nekad. Nije bilo onog uzbuđenog šušura i gotovo erotskog iščekivanja početka kazališnog događaja, drugačijeg od drugih. Na otvorenju je redatelj Milo Rau održao aktivistički govor protiv iskopavanja litija u Srbiji, praćen pojedinačnim maničnim uzvicima iz publike, ali je sve to prije govorilo o nemoći nego o snazi jednog kazališnog okupljanja. Tako je djelovao i dvosmisleni slogan ovogodišnjeg Bitefa: „Ljepota (ne)će spasiti svijet“, kao parafraza Dostojevskog, koja kao da nam govori kako današnja umjetnost nema snage jasno reći što misli.

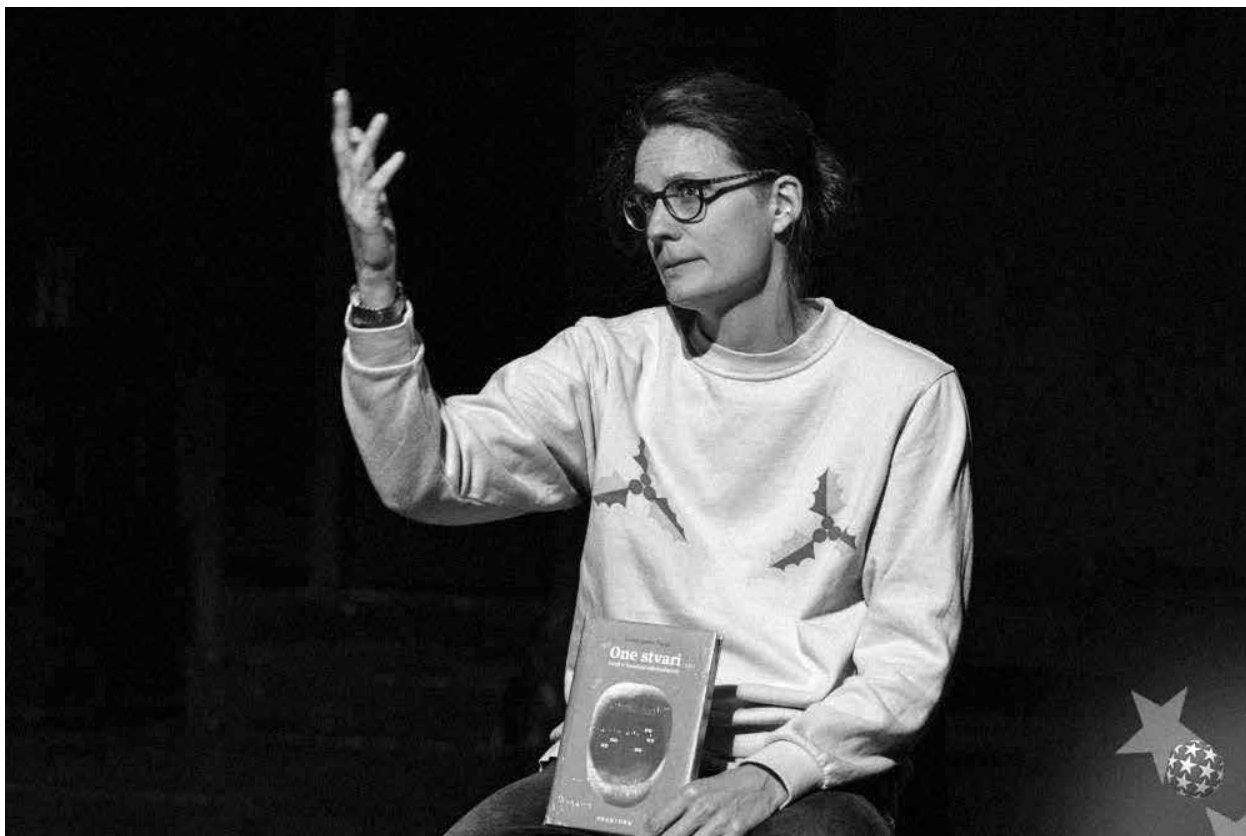
Budući da istinske autentičnosti i pravih razloga nije bilo, na pustoj pozornici Bitefa preostale su još jedino napadno ispolitizirane predstave, često dugačkih i rogovatnih naslova, uz malu vojsku aktivističkih koproducenata koji su iza njih stajali. Predstave su se ljujlale od tema prava na abortus, *Seksualno obrazovanje II: Borba* (Nova Pošta - Slovensko mladinsko gledališče, Maska Ljubljana i Mesto žensk, Ljubljana), slučaja zviždača u američkoj vojsci koji je u međuvremenu postao žena, *Pravićemo nešto o ratu, rodu i slobodi, zvaće se: Šta bi rekla Čelsi meni* (grupa Hop.

La! i Škart kolektiv Beograd), preko klimatskog aktivizma, *Pukotina* (Mestno gledališče Ljubljana), seksualnih iskustava zagrebačke gej aktivistice Jasne Žmak *This is my truth, tell me yours* (Centar za dramsku umjetnost, Zagreb, Hrvatska, Via Negativa i Mesto žensk, Ljubljana), problema bezemljaša u Brazilu *Antigona u Amazonu* (NTGent, Belgija), silovanja žena u Južnoj Americi, *Snaga kučke – I. poglavlje: Nevjesta i laku noć, Pepeljugo*, (Metro Gestão Cultural, Carolina Bianchi y Cara de Cavalo, São Paulo, Brazil i Amsterdam) pa sve do onečišćenja ljudske okoline, *Budućnost* (Beogradsko dramsko pozorište i Mestno gledališče Ljubljana).

Osim plesne predstave na otvorenju *Mekšanje* (Dance on ensemble, Berlin) i jednog klasičnog kazališta *Hekuba, ne Hekuba* (Comédie-Française), većina ostalih izvedbi kretala se žanrovski u malim formama, u rasponu od performansa i *stand up* nastupa, preko sceniskih predavanja i radionica, do hibridnih predstava u kojima su se miješali naturščici, video, gomile mikrofona, dokumentarne reminiscencije o stvarnim ličnostima, fizičko kazalište...

Postoji jedna misao Borislava Mrkšića u njegovoj knjizi *Avangarda umire mlada*: „U avangardnom teatru imate slobodu učiniti apsolutno sve, osim jedne stvari – ne smijete uništiti kazalište.“

Na Bitefu je ove godine od deset izvedbi pet bilo iz Srbije i regije, a pet iz Europe i svijeta, no ono što je prilično jasno jest da će danas na globalnoj teatarskoj karti biti pozdravljeno i odobravano kazalište političkog angažmana lijevo liberalne orijentacije, koje je bilo najdominantnije i na ovogodišnjem Bitefu. U tom smislu je zaista, bez trunke ironije, bilo jasno i prije formalnog proglašenja, tko će dobiti glavne nagrade: *Grand Prix Mira Trailović* otišao je Jasni Žmak za performans-predavanje *This is my truth, tell me yours*, a specijalnu Nagradu Jovan Ćirilov podijelili su *Seksualno obrazovanje II: Borba* i *Trilogija*

> Jasna Žmak, *This is my truth, tell me yours* (Centar za dramsku umjetnost, Zagreb, Hrvatska, Via Negativa i Mesto žensk, Ljubljana) foto: Marcandrea

Snaga kučke – I. poglavlje: Nevjesta i laku noć, Pepeljugo. Mali otklon od aktivističkog trenda činila je nagrada novinara lista *Politika* koja je pripala predstavi *Antigona u Amazonu*, u režiji Mila Raua, što nije ostalo bez šumova u kuloarima iza pozornice. Moglo bi se reći da u tom neprestanom meandriranju među krajnje različitim društvenim problemima koje želi istaknuti, Bitef neprestano kasni za jedan rat. Osim toga, u isticanju svojega društvenog aktivizma, on baš i nije posebno dosljedan. Na primjer, nagrađeno predavanje-performans Jasne Žmak nosi naslov *This is my truth, tell me yours* (u prijevodu s engleskog – „Ovo je moja istina, reci mi svoju“) i govori o homoseksualnim iskustvima auto-

rice, protiv kojih zaista nitko ne bi trebao imati ništa protiv. Ono što jest pitanje je bi li na primjer performans o heteroseksualnom iskustvu, ako je već riječ o tome da svatko može reći *svoju istinu*, ili pak slično predavanje o vrijednostima ljubavi muškarca i žene i prednostima braka, bio prozvan konzervativnim, odnosno bi li takvo što uopće bilo moguće izvesti na Bitefu? Ili, beogradska trupa u svojoj predstavi govori o američkoj zviždačici. Ima li ta trupa petlju govoriti o zviždačima iz ovih krajeva, koji su masno na vlastitoj koži platili takav angažman? Ili, što se tiče rata, kao današnjega najstrašnijeg problema, u kojem se krše apsolutno sva prava i provodi najgore nasilje, na ovogodišnjem

Bitefu nije bilo ni slova. Ako je Bitef želio biti aktivistički usmjeren, zašto ove godine nije govorio, makar u popratnom programu (nje- gujući više godina *Filozofski teatar*), o tome da se na primjer europski kulturni, intelek- tualni i politički liberali i ljevica zalažu za sve te ratove? Ili, kako je napisao europski pri- znati društveni teoretičar eminentno kritičke orijentacije Boris Buden u tekstu *Mogli su!* na portalu H-Alter: „Domovina Ursule von der Leyen i njezinih zelenih glasača, Njemačka, aktivno je sudjelovala u ilegalnim vojnim intervencijama, u prekrajanju granica u Europi i rušenju međunarodnog poretka koji sada navodno brani u Ukrajini, i to, riječima zelene ministrice vanjskih poslova Annalene Baerbock – 'do konačne pobjede'. A kako takva 'pobjeda' njegovih uzvišenih vrijedno- sti zaista izgleda, Zapad nam (ne samo Izrael) danas demonstrira u Gazi...”

Ako se na primjer sjetimo nekih predstava Árpáda Schillinga, Olivera Frljića, Boruta Šeparovića ili Jerneja Lorencija, kao i mnogih drugih, one su bile okrenute kritici, kritici i ratova i aktualne europske politike.

Kratko rečeno, Bitef je posljednjega deset- ljeća izgubio energiju i autentičnost, proporcionalno svojoj težnji, u dobroj mjeri pomodno, ali najtočnije rečeno nemoćno, da drži barjak ili lijevog političkog anga- žmana ili zelenog aktivizma ili pak da maše zastavom duginih boja, kao da je bilo koja vrsta takvoga scenskog političkog nastupa automatska garancija dobrog kazališta. Nje- gove predstave postale su sve ružnije, sve dosadnije i sve kraće, a Bitef se od festivala avangardnog uzbuđenja pretvorio u mjesto umornog kazališta. Pitanje koje se jučeraš- njim i današnjim kreatorima tzv. novoga na Bitefu ne smije postavljati, ali su ga sami sebi postavljali mnogi istinski ljubitelji Bitefa u publici, glasi: gdje je nestao teatar?